

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ САМООЦІНКИ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ
ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТВОРАХ

Статтю присвячено аналізу гендерних особливостей мовної реалізації самооцінки в сучасних англійських та українських прозових творах. Виявлено гендерні особливості самооцінних суджень персонажів-чоловіків та персонажів-жінок та розкрито їх зміст. У результаті аналізу виявлено аломорфні та ізоморфні риси реалізації категорії самооцінки в гендерному та лінгвокультурному аспектах.

Сучасне мовознавство розвивається в антропоцентричному напрямі, вивчаючи зв'язок мови з мисленням людини, її емоційним світом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями.

Оцінка – це така думка про предмет, яка виражає його характеристику з огляду на категорії цінності, а цінність – це будь-який предмет певного зацікавлення, бажання, прагнення тощо. Як антропоцентрична категорія, оцінка залежить від відповідності нормам, принципам, які діють у певній мовній спільноті. У повсякденній свідомості універсальність категорії оцінки невід'ємна від національної специфіки сприйняття світу. Оцінка характеризується низкою критеріїв, які віддзеркалюються через певну національну культуру і набувають особливої ціннісної значущості, що знаходить висвітлення і вираження в мові.

Гендерний підхід дозволяє розглядати структури мови в контексті різниці між чоловіками і жінками, що особливо яскраво виражена в ряді концептів, які входять до складу оцінного тезауруса. Базовими гендерними концептами є концепти "чоловіче" і "жіноче", що розглядаються не тільки з погляду їхньої біологічної сутності, але і як поняття, в яких відбивається чинний суспільний устрій, соціальні ролі та стереотипи статей і які змінюються в ході розвитку людського суспільства [1].

Гендерна оцінка – це вид соціальної оцінки суб'єкта чи об'єкта навколишньої дійсності, підставою якої є базова ознака "чоловіче" чи "жіноче". Як і взагалі оцінка, гендерна оцінка може займати різне місце в семантиці лексичних одиниць: вона може бути компонентом денотативного аспекту значення, компонентом конотації, а також може бути частиною обох компонентів лексичного значення [2: 129].

Вивчення гендерних розбіжностей у самооцінних судженнях персонажів англійської та україномовної прози є **актуальним**, оскільки дозволяє виявити ізоморфні та аломорфні риси гендерних та лінгвокультурних особливостей реалізації самооцінки.

Сьогодні в лінгвістиці немає однозначного визначення поняття "оцінка". Оцінку розуміють як вираження ціннісного відношення суб'єкта до іншого суб'єкта, предмета, явища [2; 3; 4; 5; 6], як позитивне або негативне судження про те, що називається цією лінгвістичною одиницею [7], як судження мовця, його ставлення – схвалення або несхвалення, бажання тощо – як одна з основних частин стилістичної конотації [3].

У нашому дослідженні під **самооцінкою** ми розуміємо оцінне ставлення мовця до самого себе, до своїх дій, вчинків та особистих характеристик (думок, якостей) [2; 3; 6].

Самооцінка в мовленні персонажів аналізованих англійських та україномовних творів розглядається нами з точки зору поділу її на позитивну та негативну.

Під час дослідження було визначено певні параметри особистості об'єкта висловлення (персонажа-жінки та персонажа-чоловіка), на які, як правило, спрямована його позитивна чи негативна самооцінка. Розглянемо ці параметри на прикладах репрезентації позитивної самооцінки персонажів-чоловіків у сучасних англійських та українських прозових творах:

1) ментальні та інтелектуальні характеристики об'єкта оцінки: погляди, ідеї, судження; його риси характеру, певні якості особистості, наприклад:

"I somehow felt that I had one prominent advantage over these gentlemen, and that was – good character" [8: 27].

У цьому прикладі персонаж-чоловік вихваляється своїми особистими якостями, підкреслюючи, що він має гарний характер, і це його перевага над іншими.

Наступний приклад з роману Ю. Андруховича демонструє висловлення вихвалювання героя Штундери, тобто самооцінки зі знаком "+": *"–Там вийде не більш як півтори сотні. Можна я зараз викличу його надвір і дам йому по чайнику? Ти ж знаєш, я можу"* [9: 56].

2) соціально-статусні характеристики: вік, гендер, професія, освіта, матеріальний стан, національна, расова приналежність тощо, наприклад:

"- You see? I married a German lady," – said Caypor gravely.

"- Oh, really?"

"- *I don't think anyone could be more patriotic than I'm. I'm English through and through and I don't mind telling you that in my opinion the British Empire is the greatest instrument for good that the world has ever seen, but having a German wife I naturally see a good deal of the reverse of the medal...*" [10: 126]. Цей приклад ілюструє те, як персонаж-чоловік пишається своїм патріотизмом і тим, що він англієць, вихваляючи свою приналежність до цієї національності.

Наступний приклад демонструє позитивну оцінку власної зовнішності україномовним персонажем-чоловіком: "*Він глянув на своє відображення – о, та я ще добре зберігся...*" [11: 89]. Із цього самооцінного судження робимо висновок, що персонаж-чоловік вважає, що він виглядає молодше за свій вік.

У наступному прикладі позитивна оцінка англomовним персонажем-чоловіком власної зовнішності вербалізується за допомогою двох метафор (*100-watt Supercharmer smile, 150-watt Jumbocharmer*). Механізм метафори базується на образному уявленні, якому відповідає ціла низка підкріплених смислів – експресивного, оціночного, стилістичного. Адже метафора, як правило, дає інформацію про те, як мовець ставиться до позначуваного об'єкта (у нашому прикладі, як персонаж-чоловік оцінює себе): "*Me again, I said giving her my 100-watt Supercharmer smile (I decided to hold the 150-watt Jumbocharmer for a more propitious time)*" [12: 30].

Наступний приклад є ілюстрацією позитивного самооцінного судження україномовного персонажа-чоловіка про свої професійні якості: "*...Останнє словосполучення, хоч і не бозна яке вишукане, бралось з нахилу до всіляких фонетичних красивостей. Бо навіть залишаючись наодинці з власними потоками й монологами, я не переставав бути професійним літератором...*" [13: 127]. Герой роману позитивно оцінює свої літературні здібності та навички.

Отже, параметри, за якими формується самооцінка персонажів-чоловіків в україномовних та англomовних творах, однакові, різними є мовні засоби вираження самооцінних суджень, що пояснюються різними типами мов (англійська – мова аналітичного, українська – синтетичного типу).

Наступні приклади ілюструють висловлення позитивної самооцінки жінками-персонажами англomовних та україномовних творів:

1) ментальні та інтелектуальні характеристики об'єкта оцінки: погляди, ідеї, судження; його риси характеру, певні-якості особистості, наприклад:

Моя сила волі була основною ланкою ланцюжка, котрий привів мене до успіху [14: 99]. Україномовна персонаж-жінка у цьому прикладі позитивно оцінює свої риси характеру.

"You know how intelligent I am" [15]. Англomовна персонаж-жінка у цьому прикладі позитивно оцінює свої особистісні якості.

Таким чином, позитивна самооцінка за аналізованим параметром присутня в мовленні як англomовних, так і україномовних чоловіків і жінок.

2) соціально-статусні характеристики: вік, гендер, професія, освіта, матеріальний стан, расова, релігійна приналежність тощо, наприклад:

"She would excel in all her roles – ardent, clever, sage and loving" [15]. У цьому прикладі персонаж-жінка позитивно оцінює свої професійні якості за допомогою вживання прикметників із позитивною конотацією.

У наступному прикладі позитивне самоставлення персонажа-жінки експлікується за допомогою прикметника *right*, дієслова *achieve*, іменника *professionalism*: *...Women, too, want to carve out careers for themselves... if a woman wants to self-actualize, let her do it... I have chosen my road... it is right and it is mine... I have achieved all this only thanks to my own professionalism...* [15].

3) поведінка, вчинки, дії, риси зовнішності, наприклад:

"I am going for a drive that day with him", – she said.

"With him! What does he matter? You can throw him over!"

"I am not in the habit of throwing people over!" [16]. У цьому прикладі показано самовихваляння героїні своєю поведінкою. Вона наголошує на тому, що ніколи не підводить людей та не відміняє домовленості.

В обох зіставлених спільнотах для жінки її зовнішність є одним з найважливіших факторів формування її самооцінки. Наступні приклади ілюструють позитивну самооцінку англomовної та україномовної жінки-персонажа власної зовнішності: *...She found that she had a very handsome figure and countenance...* [17: 87].

"...Пізніше, коли вона вже витиралася всіма п'ятьма рушниками, її думка посунулася трохи далі: "Одного з них я люблю, другий мені подобається". Тіло зробилося сухим і теплим. Це було без сумніву її тіло. Добре, що воно було її..." [13: 201].

Розглянемо приклади експлікації негативної самооцінки персонажів-жінок:

"- Пішли ви всі... злостилася Марта, але здавалося, що їй дуже хочеться плакати. – Чого я сюди приперлася? У мене вдома діти, а я, дурна, поїхала за тим старим придурком..." [9: 77]. У цьому прикладі героїня роману Ю. Андруховича "Рекреації" Марта демонструє негативну самооцінку та критику своїх вчинків.

У наступному прикладі негативна самооцінка англомовної персонажа-жінки експлікується за допомогою вживання оцінних прикметників *obscene putrefying* та пейоративної метафори *lump of flesh*.

She had been lying naked among the bottles, the pills, the half-eaten food, an obscene putrefying lump of flesh... [16].

У наступному прикладі англомовна персонаж-жінка демонструє негативну самооцінку своїх інтелектуальних здібностей:

"Well, I'm not very well educated and I'm not very clever but it doesn't prevent me to love him..." [15].

Наведемо приклад мовної реалізації негативної самооцінки власних здібностей україномовною персонажем-жінкою: *"Ти ж знаєш, я така темна у цих технічних справах... Ну нічого не розумію... Дурена повна..."* [18].

У наступному прикладі негативна оцінка власної зовнішності англомовною персонажем-жінкою вербалізується за допомогою стилістичного прийому гіперболи. *My hair was a mess and I did my last manicure shortly after the Korean War* [12: 164]. Навіть необізнаний читач зможе отримати образ занехаяної жінки з заниженою самооцінкою.

У наступному прикладі для експлікації негативної самооцінки україномовної персонажа-жінки використовується емотивно-оцінна лексема *кабаняка*: *Ну ти глянь на мене, кабаняка й годі!* [19: 45].

Аналіз мовного вираження негативної самооцінки персонажів-чоловіків показав, що українські персонажі-чоловіки досить багатослівні та використовують більше експресивних засобів для вираження негативних емоцій у порівнянні з представниками англійської лінгвокультури. Порівняймо вираження негативної самооцінки за параметром соціально-статусної характеристики мовця:

"... зате сьогодні я був би собою, а не кимось, я жив би власним життям, грав би кобін наліво й направо, спокушав би юних мавп, таких як ця, трепетав би від весен, як двадцять років тому, і не перетворювався в потенційно патентованого імпотента ..." [13: 89]. Герой твору жалкує про втрачені колись можливості та негативно оцінює свій статус.

Наступний приклад ілюструє негативну оцінку власної поведінки та власного характеру англомовним персонажем-чоловіком. Негативна самооцінка вербалізується за допомогою оцінного іменника *fool*, що має негативну конотацію. У даному прикладі автор також використовує стилістичний прийом *ефект обманутого сподівання*, завдяки якому читач отримує уявлення про ставлення мовця до предмету (у нашому випадку, самооцінку героя твору):

A man would be a fool to become involved with a woman like that.

I am a fool [12: 140].

Наведемо приклади вираження негативних самооцінних суджень україномовних персонажів-чоловіків, що ілюструють негативну самооцінку своїх дій та зовнішності:

"...Наближаючись до свого тридцять сьомого року, Артур Пена зауважив за собою не тільки накопичення втоми, що виявлялося, зокрема, у ганебному і не припустимому раніше храпінні, і не тільки заростання ніздрів та вушних раковин не баченим досі гідким волоссям (чим Ти це мене обдаруєш, Друже-Боже — лупою, випаданням зубів, простатитом?! — бунтував у ньому алкогольний атностик) ..." [13: 34]. У цьому прикладі персонаж-чоловік негативно сприймає та оцінює свій зовнішній вигляд.

Наступний приклад ілюструє негативну оцінку англомовного персонажа-чоловіка власних професійних та особистих якостей. Вербалізація категорії самооцінки відбувається за допомогою вживання редукованої ідіоми *Jack of all trades, master of none*: *'I know a few useful blokes', he told her. 'Painters, plumbers and such.' He scribbled down his name and address. 'Jack of all trades, that's me,' he said, before he drove off into the night* [20: 39].

Аналіз гендерних відмінностей у мовній реалізації самооцінки в сучасній англомовній та україномовній прозі дозволяє стверджувати, що:

- основними параметрами формування самооцінки персонажів обох статей у досліджуваних творах є інтелектуальні якості, соціальний статус та зовнішність;
- персонажі-жінки більш ніж персонажі-чоловіки критичні у ставленні до себе, що проявляється в тому, що негативні жіночі самооцінні судження зустрічаються в текстах україномовної та англомовної прози значно частіше, ніж приклади негативної самооцінки персонажів-чоловіків; отже, ми можемо зробити висновок, що в мовній картині світу

персонажів-жінок негативна оцінка займає важливіше місце, ніж у мовній картині персонажів-чоловіків;

– аналіз висловлювань самооцінки персонажів-чоловіків сучасних англійських та українських творів показує, що чоловіча самооцінка відрізняється більшою стриманістю ніж жіноча, що проявляється у використанні меншої кількості експресивних мовних засобів у самооцінних висловленнях;

– параметри, за якими формується самооцінка персонажів-чоловіків та персонажів-жінок в українських та англійських творах, є однаковими, проте різними є мовні засоби вираження самооцінних суджень, що пояснюється різними типами мов (англійська – мова аналітичного, українська – синтетичного типу);

– якщо в українській мові вербалізація самооцінних суджень найчастіше відбувається за допомогою словотворчих афіксів, то в англійській мові, як мові аналітичного типу, ця категорія експлікується найчастіше за допомогою оцінної лексики;

– в українськомовній прозі персонажі-чоловіки та персонажі-жінки частіше використовують лексику стилістично зниженого тону. Взагалі їх мовлення є більш емоційно насиченим та виразним, на противагу представникам та представницям англійської лінгвокультури, які є значно стриманішими у прояві своїх як негативних так і позитивних емоцій при вираженні власної самооцінки;

– оцінюючи себе, англійські та українські персонажі-жінки більшу увагу, ніж персонажі-чоловіки, приділяють рисам своєї зовнішності та привабливості;

– у самохарактеристиках та самооцінці персонажів-чоловіків більшу ціннісну роль відведено рисам характеру, професійній діяльності та матеріальному становищу;

– українські персонажі-чоловіки частіше оцінюють себе за параметрами зовнішності, а англійські персонажі-чоловіки більше уваги приділяють своєму соціальному статусу, професійним та діловим якостям;

– самооцінні судження англійських персонажів-жінок більш спрямовані на сферу матеріального, у той час як українські жінки-персонажі оцінюють себе переважно у площині свого духовного життя.

Пропоновані висновки достатньо переконливо свідчать про те, що гендерні відмінності в самооцінних судженнях персонажів лежать у концептуальній сфері. Доцільно припустити, що дещо неоднаковий підхід до описування персонажів є відбитком гендерних особливостей особистісних картин світу, характерних для чоловіків та жінок, а також мають певну етнокультурну специфіку, зумовлену особливостями менталітету українського та англійського етносів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко Н. Д. Гендерный аспект репрезентации персонажей речи в английских драматических произведениях конца XX столетия: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К.: 2003. – 20 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
3. Блох М. Я., Ильина Н. В. Структура и семантика оценочной конструкции // Функциональная семантика синтаксических конструкций: Межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – М., 1986. – С. 14-23.
4. Вольф Е. М. Варьирование в оценочных структурах // Семантическое и формальное варьирование. – М.: Наука, 1980. – С. 273-294.
5. Ивин А. А. Основания логики оценок. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1970. – 230 с.
6. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
7. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования): Учеб. пособ. для студ. фак. и ин-тов иностр. яз. – Л.: Просвещение, 1973. – 301 с.
8. Twain M. Stories. – К.: Dnipro Publishers, 1979. – 176 p.
9. Андрухович Ю. Рекреатії. Роман. – Львів: Піраміда, 2005. – 232 с.
10. Maugham W. S. Collected Short Stories: In 4 v. – London: Cox & Wyman Ltd, 1979. – Vol. 3. – 238 p.
11. Пагутяк Г. Смітник Господа нашого. Радісна пустеля – К., 2000. – 249 с.
12. Rankin I. Let It Bleed. – L.: Orion, 1999. – 360 p.
13. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. – К.: Критика, 2004. – 343 с.
14. Забужко О. Дівчатка. – К., 2005. – 247 с.
15. Lessing D. Martha Quest <http://www.harpercollins.com/catalog/excerpt>
16. Lessing D. The Golden Notebook <http://www.harpercollins.com/catalog>
17. Hailey A. Airport. – N.Y.: Bartnam Books, 1970. – 545 p.
18. Забужко О. Я. Мілена. – К., 2005. – 325 с.

19. Андрухович Ю. Перверзії. – К., 2006. – 238 с.
20. Fisher D. The Bedquilt. – L., 1987. – 262 p.

Матеріал надійшов до редакції 15.03. 2009 р.

Асмукович И. В. Гендерный аспект репрезентации самооценки в современной английской и украинской прозе.

В статье рассматривается гендерный аспект категории самооценки и его проявления в современной английской и украинской прозе. Выявлены гендерные особенности самооценочных суждений персонажей-женщин и персонажей-мужчин и раскрыто их содержание. Проведён анализ литературных произведений и выявлены черты алломорфизма и изоморфизма в реализации категории самооценки в гендерном и лингвокультурном аспектах.

Asmukovich I. V. Gender Aspect of Self-Estimation Representation in Modern English and Ukrainian Prose.

The paper addresses the gender aspect of self-estimation category and its representation in modern English and Ukrainian prose. The gender peculiarities in self-estimation judgements of male and female personages were identified and their content was revealed. The analysis of literature showed the isomorphism and alomorphism of the gender and lingvocultural features of the self-estimation category realization.